

A Budapest Táncpalotától a bécsi boncasztalig A Lapusnyik-ügy – avagy egy titkosszolga disszidálása és halála a kádári konszolidáció kezdetén

1962 nyarán a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályát, vagyis az ÁVH utódszervezetét, az akkori politikai rendőrséget különös esemény tartotta izgalomban. A Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő (II/9.) Osztály rendőr őrmestere, Lapusnyik Béla 1962. május 8-ról 9-ére virradó éjjel tiltott határsértést követett el, és Ausztriába szökött. Tette hazaárulásnak számított, és azonnali intézkedéssorozatot váltott ki a Belügyminisztériumban, mivel a vezetők feltételezték, hogy a szökevény munkájánál fogva olyan információk birtokában van, amelyek mind a kémelhárításra, mind a hírszerzésre, sőt még a katonai elhárításra is veszélyeket jelenthetnek. Abban mindenki biztos volt, hogy az egykori titkosszolga az információkat továbbadja az osztrák szerveknek, bár – mint utólag nyilvánvaló vált – erre sok ideje nem maradt. Ugyanis az osztrák sajtó 1962. június 5-én világgá repítette a hírt: az Ausztriában politikai menedékjogot kért magyar belügyes tisztázatlan körülmények között meghalt egy bécsi kórházban, miközben az osztrák belügyi szervek foglya volt. A disszidálás kapcsán az itthon még májusban meginduló vizsgálat olyan dolgokra és ügyekre derített fényt és dokumentált, amelyek feltárják a politikai rendőrség hétköznapijait, illetve azt, hogy a szerv által nyújtott keretek milyen jellegű visszaélések elkövetésére adtak lehetőséget egy fiatalembernek, és az hogyan torzította el személyiségét.

A jelen tanulmányban a vizsgálati iratok alapján ennek bemutatására koncentrálok, miközben megismertetem az olvasót a „hősünkkel”, ki is volt valójában, hogyan került belügyi szolgálatba, hogyan készítette elő magát az akciót, voltak-e előjelei annak, hogy szökésre készül. A következőkben körbejáróm, mit tettek a magyar belügyi szervek, hogy mentse a menthetőt, és a hasonló eseteket megakadályozzák. Végezetül pedig a rendelkezésre álló szűk források alapján összegzem, hogyan halhatott meg egy erős, egészséges fiatalember Bécsben a Staatspolizei-STAPO, az osztrák államrendőrség foglyaként.¹

A tiltott határátlépés

Az 1962. május 8-ról 9-re virradó hajnalon a Belügyminisztérium ügyeletére a hegyeshalmi közúti határátkelőről azt jelentették, hogy egy magát belügyi dolgozónak igazoló rendőr őrmester erőszakos úton határsértést követett el, és Ausztriába szökött. A disszidens személyazonosságát csak órákkal később tudták megállapítani. Az azonnal elrendelt vizsgálatból kiderült, hogy május 8-án este 9 óra tájban a határkilépőhöz egy ázott, civil ruhás férfi érkezett az EG-9996 forgalmi rendszámú Jawa motorkerékpárral. A határőrök látásból ismerték őt mint belügyest, aki több alkalommal járt már ott, és Ausztria felől érkező, figyelés alá vont személyekre várakozott. Aznap Virág Béla határőr alhadnagy volt szolgálatban, aki – miután sokszor látta a fiatalembert – nem is fogott gyanút. Az irodájába belépő, feltűnően jóképű ismerős idegen lazán felmutatta belügyi igazolványát, gratulált Virág alhadnagynak az előléptetéséhez, és elmondta neki, hogy mi járban van. Teljesen hihetően adta elő, hogy Wolfgang Fischer nyugatnémet állampolgárt várja, akinek szürke Volkswagenjét Győrig kell majd kísérenie. Szidta a főnökét, hogy ilyen kutyának való időben motorkerékpárral kellett ide utaznia, pedig az osztályának hat gépkocsija van. Története teljesen hitelesnek tűnt, Virág azonban ennek ellenére kiment az őrbódénál szolgálatot teljesítő két határőrhez, és tájékoztatta őket a belügyes jelenlétéről. Még azt is hozzátette – nyilván a megszokás miatt, hiszen erre más oka látszólag nem volt –, hogy fokozottan figyeljenek. Az ismeretlen ismerős többször elhagyta az irodát, cigarettára gyújtott, elbeszélgetett egy szolgálatban lévő várossal,

majd a *Népszabadságot* olvasgatta. Közben mesélt munkájáról, megjegyzéseket tett a közös ismerősökre, kifejezetten otthonosan, kollégaként viselkedett. Éjfél előtt negyed órával újságot kért Virágtól azzal, hogy WC-re kell mennie, de az alhadnagy megnyugtatta, hogy menjen csak ki nyugodtan, a mellékhelyiségben van rendes WC-papír. Miután a „vendég” kiment az irodából, drámaian felgyorsultak az események. Alig telt el pár perc, körülbelül 23 óra 45 perc lehetett, amikor Virág lövéseket hallott, szolgálati fegyverét felkapta, és amint az épületből kilépett, azt látta, hogy három – egymás utáni – torkolattűz villant fel Ausztria felől. A két határőr már messziről kiabálta, hogy a belügyes elhagyta az épületet, és váratlanul a sorompót átugorva Ausztria felé elmenekült, ám eközben fegyverét használta, és az egyik határőrt a vállán megsebesítette. Virág Béla azonnal hívta az ügyeletes tisztet, Ottlecz János főhadnagyot, aki intézkedett. Kora hajnalra – a személyleírás és a motorkerékpár rendszáma alapján – sikerült megállapítani a határsértő személyazonosságát. Eszerint a disszidens Lapusnyik Béla, a Belügyminisztérium II/9., Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztályának rendőr őrmestere volt.

Lapusnyik útja a politika rendőrségre

Lapusnyik Béla 1938. január 1-jén született a Békés megyei Endrődön egy szegényparaszti család legkisebb – hatodik – gyermekeként. 1945-ben a család a jobb megélhetés reményében Budakalásza-ra költözött, Lapusnyik itt járt általános iskolába. 1953-tól 1958 júliusáig a Budakalászi Textilműveknél előbb segédmunkásként, majd betanított hengszerelőként dolgozott.² 1953–54-ben elvégezte a Könnyűipari Minisztérium Len- és Kenderipari Igazgatóság öt hónapos szövő-előkészítő művezető tanfolyamát; a foglalkozásokon rendszeren részt vett.³ Ezután segédművezetővé nevezték ki.

Az 1956-os forradalom napjaiban többedmagával bejárt az üzembe gépeket javítani, de a munkástanács – sztrájkra hivatkozva – elküldte őket. A termelés újraindításával az elsők között vette fel a munkát. 1951-től a DISZ-nek, 1957. márciusi megalakulásától a KISZ-nek, majd áprilistól az MSZMP-nek és egy rövid időre a Munkásőrségnek is tagja lett.

1958 nyarától a Honvédelmi Minisztérium Páncélos és Gépjárműtechnikai Csoportfőnökség Parancsnokságának polgári alkalmazottjaként a tehergépkocsik nyilvántartását vezette. 1958 őszén már a BM Politikai Nyomozó Főosztálya is foglalkozott alkalmazásának gondolatával, ugyanis 1958. szeptember 18-án a II/9-f alosztály munkatársai környezettanulmányt készítettek róla, amely azért különösen figyelemre érdemes, mert ez a jellemzés sokkal pozitívabb képet fest Lapusnyikról, mint bármelyik későbbi – már a „szervnél” történő alkalmazása után készült – minősítés. Az 1958. szeptemberi környezettanulmány szerint: *„Káros szenvedélye nincs, iszákos vagy kicsapongó életmódot nem folytat, költekező életmódot nem él. Beosztással élő, keresetét szüleinek hazaadja, csupán az apjától kapott zsebpénzből költekezik. Ruházata egyszerű. Baráti köre munkahelyén vele egykorú közvetlen munkatársaiból, valamint sporttársaiból tevődik össze.”*⁴ Katonai szolgálat alól a HM adott neki felmentést.

Lapusnyik a napi munka mellett sportolt. Kezdetben a Budakalászi Textilművek, később az Autótaxi, majd a Vörös Meteor Sportegyesület focicsapatának volt a kapusa, ezt követően a honvédelmi miniszter és a Budapesti Honvéd Sportegyesület vezetése kérésére 1959 áprilisától átigazolt a BHSE-be (ennek köszönhette állását is a HM-ben).

Jamrich József rendőr alezredes ajánlására került a Belügyminisztériumba. Pontosan nem állapítható meg a Jamrich és a Lapusnyik család közötti kapcsolat eredete, a dokumentumok időnként távoli rokonságról, máskor pedig Jamrich Józsefnek valamelyik idősebb Lapusnyik fiúhoz fűződő, illegalitásban kialakult barátságáról szólnak. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a BM Titkárság egyik beosztottja, Jamrich Józsefné Lapusnyik másod-unokatestvére volt. Jamrich József mindenestre ekkor már jelentős befolyással bírt a Politikai Nyomozó Főosztályon, 1957 végétől a hírszerzés területén dolgozott titkos

állományban főoperatív beosztottként: a II/3., Hírszerző Osztály g, majd 1959 elejétől c – az ellenséges hírszerző szervekkel foglalkozó – alosztályán. Jamrich Beszédes Károlyhoz, a Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztály helyettes vezetőjéhez fordult Lapusnyik alkalmazása érdekében.

Az állomány tagja

Lapusnyik Bélát 1959. augusztus 27-én egy év próbaidőre vették fel a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztálya II/9-b alosztályára operatív beosztottnak rendőr őrmesteri rendfokozattal. Tették mindezt annak ellenére, hogy már a BHSE-be történő átigazolásáról szóló értesítésben az áll, hogy *„fel kell hagynia továbbá eddigi laza erkölcsű magatartásával”*.⁵ Pedig munkaterülete kifejezetten bizalmi jellegű volt: arra az alosztályra került, amelynek feladata az „imperialista” országokból Magyarországra érkező turisták, kereskedők és egyéb delegációk tagjainak figyelése volt. Mindehhez jól öltözöttnek kellett lenni, hogy a nyugati megfigyelteket titkosan kísérvékövetve el tudjon vegyülni az adott környezetben.

Lapusnyik életmódja valószínűleg szinte egyik napról a másikra megváltozhatott. A szülői házat elhagyta – közben édesanyja meghalt –, fizetését maga osztotta be. 1960 áprilisában beköltözhetett a hírszerzés II/3-a alosztályának „Bakonyi” fedőnevű konspirációs (K-) lakásába, amely Budapesten, az Egressy út 46. szám alatt volt, és amelyet a Hírszerző Osztály ügynökökkel való találkozások lebonyolításra használt.

Lapusnyik igényei egyre nőttek; ha nem volt szolgálatban, akkor is szívesen járta a pesti éjszaka ismert szórakozóhelyeit, anyagi lehetőségein felül költekezett. Ruhatárát ennek megfelelően bővítette. Amikor a határsértést elkövette, akkor is igen választékos volt az öltözéke, a személyleírás szerint sötétszürke felöltőt, galambszürke zakót, sötétszürke csónadrágot, csau színű félcipőt, kigombolt nyakú fehér inget viselt bordó selyemsállal.⁶

1960. november 15-től annak ismeretében véglegesítették, hogy az 1960. október 21-i dátumú minősítési lapján a következőket olvashatjuk: *„Lapusnyik elvtársnál mint önálló fiatalembernél az erkölcsösség terén voltak hiányosságok, mivel válogatás nélkül ismerkedett meg és került közelebbi nexusba korban és más szempontból hozzá nem illő nőekkel.”*⁷ Mind a szakmai, mind a pártvezetés figyelmeztette, több esetben foglalkoztak vele. Már a fent említett minősítési lapja is arról tanúskodik, hogy ugyan kezdetben nagy odaadást mutatott a szakmai munka iránt, ám ez gyorsan alábbhagyott. Az elméleti képzéseken a tananyag tanulmányozását többszöri figyelmeztetés ellenére is elhanyagolta, abból gyengén vizsgázott. Általános műveltségét hiányosnak, helyesírását és fogalmazási készségét kifejezetten rossznak találták. Viszont kiválóan tartották arcmemóriáját, találatekonyságát, úgy vélték, nincs az a fotó, amin ő fel nem ismeri a rajta lévő személyt. Beiratkozott a gimnázium első osztályába, amiért munkaidő-kedvezményben részesült, azonban ott egyszer sem jelent meg. Összességében azt mondhatjuk, felettesei nem voltak megalégedve vele. 28 hónapos tényleges belügyi szolgálata alatt négyszer fenyegették meg: 1960. szeptember 20-án az osztályvezetője azért, mert *„munkáját helytelenül végezte”*; kétszer részesült megrovásban, először parancsmegtagadásért, másodsor fegyelmezetlenségért, végezetül pedig 1961. október 28-án öt nap fogdát kapott fegyelmezetlen magatartásért.⁸ 1962. februárban vezetőivel szemben tanúsított intrikus magatartásáért „szigorú megrovás” pártbüntetést kapott. Bár a dokumentumok szemérmesen hallgatnak a konfliktusok részletezéséről, azok végül is odavezettek, hogy 1962. január 4-én feljebbvalói – a párt- és a szakmai vezetéssel egyetértésben – az állományból történő elbocsátására tettek javaslatot. Valójában már 1961. december 5-től nem hívták be szolgálatra. Ugyan a munkaviszonyát felfüggesztették, szolgálati fegyverét elvették, de a fizetését továbbra is kapta, a belügyi és a fedő igazolványát is magánál tarthatta. Áprilisban hivatalosan is közölték vele, hogy leszerelik, a BM Személyzeti Főosztályát pedig utasították, hogy helyezze el őt a polgári életben.⁹ A leszerelés folyamata elhúzódott, mert nem sikerült bizonyítani „fegyelmezetlenségeit, valamint kommunista erkölcsbe ütköző cselekményeit”, amit

néhány hónappal később felettesei azzal magyaráztak, hogy közvetlen munkatársai „falaztak” Lapusnyiknak, és maguk is gyakran tetteestársak voltak a fegyelmetlenségek elkövetése során.¹⁰

A tiltott határátlépéshez vezető út

Az első nyoma annak, hogy Lapusnyik az ország illegális elhagyását tervezgeti, 1961. december elejéről van, amikor egy őt megrovásban részesítő párttaggyűlés után megkérte Marcinkech Ottó rendőr főhadnagy kollégáját, aki jól ismerte a határ ausztriai oldalát is, hogy rajzolja le neki, hogyan helyezkedik el az osztrák határon a csendőrség, és hol van a vámsorompó.¹¹ 1962. május elejétől valószínűleg tudatosan készült a szökésre: sorra látogatta testvéreit és az édesapját, mindegyiktől pénzt kért és kapott. A dokumentumok arról tanúskodnak, hogy Lapusnyik azután kezdte tervét részletesen kidolgozni, amikor május 2-án megtudta, hogy nincs többé kibúvó, valóban el kell hagynia a szolgálatot, és a BM Személyzeti Főosztály ún. elhelyező tisztje, Szabó Mihály rendőr őrnagy előzetesen úgy informálta, hogy betanított gyári munkásként helyezik el a polgári életben, miközben ő a Külügyminisztériumba, a futárszolgálatra szeretett volna menni. Május 5-én kellett volna az elhelyező tisztet ismét felkeresnie, hogy leadja rendőrigazolványát, továbbá hogy megtudja, hol fog dolgozni a későbbiekben. Szombat volt, és nem ment el a megbeszélésre, de ennek nem volt következménye. Május 8-án reggel 8 óra előtt a volt labdarúgóedzőjétől, Bíró Sándortól kölcsönkérte annak motorkerékpárját azzal, hogy hivatalos ügyben Székesfehérvárra kell mennie, cserébe azt ígérte, hogy kéri átigazolását Bíró labdarúgó csapatához. Ezután felment egyik bátyja lakására, sógornőjének azt mondta, hogy szerszámokért jött, mert a motorkerékpárt akarja megjavítani, de valójában magához vette bátyja 6.35-ös Zbrojovka gyártmányú – különben elzárva tartott – fegyverét, amelyet a határsértés elkövetésekor használt is. Bizonytalanságát mutatja, hogy bátyja lakásáról még felhívta a BM elhelyező tisztjét, aki közölte vele, hogy talált helyet számára, ezért 14.30-ra megbeszélték az újabb találkozót. Lapusnyik valószínűleg e beszélgetés során szánta el magát visszafordíthatatlanul a végzetét okozó tetteire, ugyanis a tiszt közölte vele, hogy nem sikerült a Külügyminisztériumban állást találnia számára. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ismerve az érintett előéletét, a tiszt nem is próbálkozott a külüggyel, viszont a Központi Fizikai Kutatóintézetben szerzett neki egy rendészi állást, de ezt nem közölte a telefonban. Örökre kérdés marad, hogy ennek ismeretében vajon másképpen döntött volna-e Lapusnyik.¹²) Ugyan vezetői engedélye nem volt, ennek ellenére a motorkerékpárral délben útnak indult a nyugati határ felé, 13 óra tájékán útját megszakította Pilisvörösváron, ahol a Tárna vendéglőben megebédelt, és egy mesternél megjavíttatta a motorkerékpár dinamóját.

A Belügyminisztérium reakciója

A BM-ben május 9-én – Lapusnyik tetteinek napján – azonnali intézkedéssorozatba fogtak, ami érthető, hiszen Lapusnyik a saját osztályán kívül rendelkezett munkája során szerzett információval az operatív osztályok tevékenységéről is. Korom Mihály vezérőrnagy, a BM Határőrség országos parancsnoka Földes László belügyminiszter-helyettesnek küldött 1962. május 9-i jelentésében elsőként Virág Béla határőr alhadnagyot tette felelőssé a történetekért, mert 1., futó ismeretség alapján elmulasztotta Lapusnyik igazoltatását; 2., nem tartotta be a BM II. Főosztály vezetőjének és a Határőrség országos parancsnokának 3. számú utasítását, amely szerint „50 méteres határővezetbe a felderítő és operatív állomány tagjai csak operációs szolgálati jegy, illetve nyílt parancs birtokában léphetnek be”.¹³ Szintén május 9-én Jámber József, a Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztály vezetője már arról tett jelentést Galambos József rendőr vezérőrnagy belügyminiszter-helyettesnek és egy Turko nevű „tanácsadó elvtársnak” – ez mutatja, a szovjetek menten bekapcsolódtak a vizsgálatba – , hogy azonnal megváltoztatták a telefonszámokat, a fedőneveket, a sifre-rendszert, a gépkocsik rendszámát, és elkezdtek felcserélni a jelző- és figyelőhelyeket.¹⁴ A Hírszerző Osztály is megtette a szükséges védelmi intézkedéseket. Az egész főosztály lázasan

kezdte kutatni, hogy Lapusnyik milyen ismeretekkel rendelkezhetett a társosztályok munkájáról, ügynökeiről és játszmas ügyeiről; közvetlen munkatársait már május 9-én elkezdték kihallgatni.

Május 11-én a hazaárulás kivizsgálására bizottság alakult a BM-ben, vezetője Igaz Andor rendőr őrnagy, a II/2. (Kémelhárító) Osztály i alosztályának vezetője, tagjai pedig dr. Gonda Ignác rendőr őrnagy, a II. Főosztály Személyzeti Osztálya fegyelmi főelőadója, valamint a II/9. Osztály két beosztottja, Syrinek Béla rendőr őrnagy és Kovács Mihály rendőr százados lettek.¹⁵ A bizottság feladata nem csupán Lapusnyik tette előzményeinek felderítésére terjedt ki, és annak megállapítására, hogy a dezertőr milyen információkkal rendelkezett a Belügyminisztériumról, hanem arra is, hogyan lehet általánosságban és konkrét ügyekben egyaránt megakadályozni a lebukásokat, a provokációkat, valamint csökkenteni az ellenséges felderítések eredményességét. A bizottság vizsgálta a felelősség kérdését is.¹⁶

A belügyminiszter az 1962. május 24-i 0017-es számú parancsával hozta az egész állomány számára nyilvánosságra az esetet, és hét pontban vonta le belőle a konspirációs és az operatív fegyelem betartására vonatkozó szigorító intézkedéseket. Ezek többek között érintették az egységeknél a konspirációs szabályok betartását, a fegyelmi-erkölcsi helyzet megvizsgálását, a polgári életbe történő áthelyezésnél a folyamat felgyorsítását, a BM-dolgozók határsávba történő beutazásának és ott-tartózkodásának szabályozását, továbbá Lapusnyik vétkes kollégáinak felelősségre vonását.¹⁷ A parancsot a II. Főosztály alosztályai kötelezően megtárgyalták, eközben derült ki, hogy valóban súlyos problémák voltak a konspirációs szabályok betartásával, többek között sok volt a felesleges fecsegés a társosztályok munkatársai előtt, sőt idegenek előtt még nyilvános helyeken is, például presszóban vagy taxiban, de akár telefonbeszélgetések során is. Ezekon kívül felmerült, hogy a priorálások során illetéktelen kérdéseket tesznek fel a társszervek, hogy az okmányokról felesleges példányokat készítenek, a táviratokat helytelenül kezelik, a jelentések pizkozati példányait nem a munkafüzetbe, hanem papírfecnikre írják, amelyek elkallódhatnak. De az is kiderült, hogy az állománynál szép számban vannak kint szabálytalanul fegyverek. Ezek beszolgáltatásának a határidejét június 20-ában adták meg.¹⁸

Június 29-én a vizsgálóbizottság elnöke, Igaz Andor rendőr őrnagy kérte osztályvezetője, Hazai Jenő engedélyét ahhoz, hogy „Lantos” fedőnéven személyi dossziét nyissanak a Lapusnyikkal kapcsolatos anyagok nyilvántartására és rendezésére.¹⁹ Ez július 7-én meg is történt.

Lapusnyik mint külső figyelő

Lapusnyik osztálya, a II/9. Osztály segédoperatív részleg volt, ez idő tájt öt alosztályból és egy csoportból állt, mindegyik a Politikai Nyomozó Főosztály operatív osztályainak megrendelésére dolgozott. Az osztály tevékenysége két részből tevődött össze, környezettanulmányok készítéséből és külső figyelésből. A környezettanulmányozás során az állambiztonsági szervek az őket érdeklő személyekről gyűjtöttek információkat – természetesen titkos módon. Ehhez a típusú munkához Lapusnyiknak nem volt köze. Ő a kezdetektől a külső figyelőkhöz tartozott, azon belül pedig a Nyugatról beutazókat ellenőrző b alosztályhoz. A II/9. Osztály szervezetét feltáró Papp István tanulmányában egy korabeli állambiztonsági tankönyv alapján így definiálta a feladatot: „*Külső lefigyelésen olyan személyek titkos figyelését értjük, akik ügynöki feldolgozás alatt állnak és ellenséges tevékenységgel gyanúsíthatók. A külső lefigyelés célja az említett személyek ellenséges cselekményének megakadályozása és bűnös kapcsolatainak megállapítása.*”²⁰ Vagyis azokat kontrollálták ily módon, akiket az állambiztonság különféle szervei a rendszer ellenségének tekintettek. Mindenekelőtt azt szándékoztak ellenőrizni, hogy a megfigyelés alatt tartott személy kikkel találkozik, van-e valamilyen rejtkehelye, valamint milyen az életvitele. Papp István négy csoportba sorolta az állambiztonsági szervek által külső figyelés útján ellenőrzött személyekkel kapcsolatos

munkát. A figyelés kiegészíthette az ügynöki tevékenységet, lehetett egyszerű információgyűjtés. Koncentráltabb művelet volt, amikor valakit letartóztatását közvetlenül megelőzően követték, így derítették fel baráti, ismerősi kapcsolatait, és ezáltal kiszélesíthették az eljárás alá vontak körét is. A külföldi követségek, kereskedelmi, kulturális intézmények szintén ellenséges objektumoknak számítottak és megfigyelés alatt álltak. S nem utolsósorban azokat a személyeket igyekeztek szemmel tartani, akiről feltételezték, hogy nyugati titkosszolgálatok számára végeznek hírszerző munkát.

A külső figyelést kezdeményező operatív osztály egy ún. szolgálati jegyen jutatta el a megfigyelésre vonatkozó kérését a II/9. Osztályhoz, ezen fel kellett tüntetni a figyelendő személy adatait, a figyelés célját és helyét, és közölni kellett a különböző ismertetőjegyeket. Külön ki kellett térni a szükségesnek vélt óvintézkedésekre, és lehetőség szerint csatolni kellett a követendő személy fényképét.²¹ Ezután eligazítás következett, amely alapján vagy zárt térben, például egy lakásból vagy álló gépkocsiból, vagy nyílt terepen kellett a külső megfigyelést folytatni, ez leginkább gyalogos figyelést (követést) jelentett, de ritkábban előfordult gépjárművel történő követés is, a figyelés szinte mindig csapatmunka volt. Mivel Lapusnyiknak nem volt gépjárművezetői engedélye, ilyen követések alkalmával ő sosem ülhetett a volánra. Egy-egy személy figyelésének megkezdése előtt a „figyelő brigád” tagjai részletes eligazításban részesültek. A hálózati osztályok általában írásban, de sokszor csak szóban adtak tájékoztatást a megfigyelendő személyről. Többnyire az egész ügyet vázolták a munkatársak előtt. A „figyelő brigád” tagjai ilyenkor jegyzeteket készítettek, ezekkel azonban nem kellett elszámolni, azokat vagy megsemmisítették, vagy akár meg is tarthatták. Kollégái emlékeztek rá, hogy Lapusnyik is készített jegyzeteket, lakásán azonban ezeket nem találták meg, a vizsgálatot végzők azt gyanították, vagy megsemmisítette, vagy elvitte magával külföldre.²²

A figyelő alosztályok operatív munkatársainak elég bonyolult volt az élete. Fedőnévvel, fedőmunkahellyel és fedőfoglalkozással rendelkeztek. Lapusnyik fedőigazolványa szerint az Országos Üzemgazdálkodási Felügyelőség munkatársa volt, és Horváth Lászlónak hívták.

Ezek az operatív munkatársak saját hivatalukon kívül nem kereshették fel a BM egyéb épületeit, rendezvényeit, üdülőit vagy a Tiszti Házat, ahol például jóval olcsóbban étkezhettek és szórakozhattak volna, mint a polgári életben. Civil ruhában jártak, esőben-hóban teljesítve szolgálatot, a lábbelijük, ruházatuk hamarabb tönkrement, azonban nem kaptak több ruhapénzt, mint más, főként irodai körülmények között dolgozó BM-beosztottak.²³ Ugyanakkor, mint láthattuk, a Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztály munkatársai közül többen is annyi kedvezményt élveztek, hogy a társosztályok K-lakásait ők legalizálhatták, vagyis lakhatási költségeik minimálisak voltak.

A BM-vizsgálat során bebizonyosodott, hogy Lapusnyik sosem dolgozott egyedül, hogy nagy vonalakban valóban ismerte az egész BM felépítését, objektumait, vezetői állományát. Teljesen képpen volt a beutazó külföldiek figyelésével foglalkozó alosztály állományáról, munkájáról, módszereiről és eszközeiről, a titkos objektumaikról, illetve az alosztály által figyelt személyekről. Megállapították, hogy legkevesebb 127 személy figyelésében vett részt. Még külföldön dolgozó operatív tiszteket és ügynököket is ismert! Sőt ismeretei alapján felderíthetőnek vélték a szovjet állambiztonsági szervek egy angol vonalon dolgozó ügynökét. Bizonyos információkkal rendelkezett a budapesti nyugati követségek „elleni akciókról”, illetve a BM 9 konspiratív lakásának címét ismerte.²⁴ Lapusnyik különösebben nem lehetett fecsegő, a vizsgálat során több mint ötven ismerősét, családtagját hallgatták ki, és csupán két esetben regisztrálták, hogy a munkájáról kívülállóknak beszélt. Valamelyik alkalommal az egyik bátyjának elmesélte, hogyan vettek őrizetbe a Balatonon egy külföldi kémeket, valamint arról beszélt, hogyan kompromittálják és szervezik be Magyarországon a szolgálatot teljesítő külföldi

diplomatakat. Például „ráküldenek” a kiszemelt áldozatra egy nőt, aki a BM embere, együtt lefényképezik őket, ezt követően megjelenik egy beavatott valaki egyenruhában, aki a nő ismerősének adja ki magát, hármójukról is készítenek titkos felvételt, majd az épület homlokzatára megtévesztésül elhelyezik a Belügyminisztérium cégtábláját, és amikor a diplomata kilép az épületből, úgy készítenek róla újabb fotót, hogy ez a felirat is látszódjék. Az érintettet a fotókkal addig zsarolják, míg igent nem mond az együttműködésre.²⁵ Egy másik esetben az egyik bizalmasabb barátnőjének arról mesélt, hogy a határon elfogtak egy diverzánst, aki agyonlőtt egy katonai szolgálatát töltő újonc határórt.²⁶

A vizsgálat során az is kiderült, hogy Lapusnyik többféle szabálytalanságot, sőt bűncselekményt követett el élete során. Ekkor kapott például nagyobb nyilvánosságot az is, hogy még az Autótaxi SE játékosaként a középhátvéddel összejátszva együtt adtak el mérkőzéseket, így szereztek pénzt.²⁷ Az ugyan tudott volt róla, hogy a nőismerőseit gyakran váltogatja, ám az nem, hogy közel ötven nőt vitt fel az általa használt K-lakásba, amelyet különben a Politikai Nyomozó Főosztályon szolgáló barátainak is készséggel adott kölcsön hasonló célból. A nőket egyértelműen trófeának tekintette, miután megszerezte, el is dobta őket. A repertoárja korra, foglalkozásra nézve is igen széles volt, találunk közöttük diáklányokat, elvált és férjes asszonyokat, sportolókat, kolléganőket a II/9. Osztályról, de megszerezte a BM Idegen Nyelvi Főiskola egyik nyelvtanárát, aki mellesleg egy rendőr őrnagy felesége volt, valamint a Budapest Táncpalotában vendégszereplésen tartózkodó párizsi jégrevü finn származású táncosnőjét, továbbá a Táncpalota prímásnőjét. Az alosztályán legendaként terjedt róla az a történet, amikor egy alkalommal a fodrásznál várt a sorára, a kezét kimanikűrözték; mire az egyik keze elkészült, a manikűrös lánnyal megbeszélte a randevút, ekkor váltás történt, és a másik kezét manikűröző nővel is találkozásban állapodott meg.²⁸

Fény derült arra is, hogy szolgálatának utolsó évében barátaival állandó látogatója volt a főváros éjszakai szórakozóhelyeinek. A munkájához természetesen hozzátartozott, hogy a szórakozó nyugati vendégeket figyelve-követve megismerje Budapest éjszakai életét, és abban észrevétlenül elvegyüljön. Az is érthető, hogy elegánsan kellett felöltöznie, hogy ne tűnjön ki a ruházatával a vendégek sorából. De az már kevésbé indokolható, hogy szolgálaton kívül miért látogatta ugyanezeket a vendéglátó egységeket! Elvakította a könnyebbnek tűnő élet, a jó ételek, az italok, a nők? Merthogy mindezekre sokat költött, miközben élvezte a számára addig ismeretlen világ rejtelseit. A vizsgálat során mozgalmas éjszakai élet bontakozott ki az összerakott apró mozaikokból. A látogatás gyakorisága szerint vezető helyen szerepelt a Budapest Táncpalota (előbb és utóbb is Moulin Rouge), a Nyugati pályaudvar közelében lévő Modern étterem, a Royal szálló bárja, a Baross kávéház, a Nyugati étterem, az Abbázia étterem, a Kékgolyó étterem és a Westend kocsmá. A gyakran látogatott helyek között volt az Egressy étterem, a Kárpátia, a Búsuló Juhász, a Savoy bár, a Moszkva étterem, a Gül Baba étterem, de rendszeresen vendégeskedett a Pannónia eszpresszóban, a Rózsa eszpresszóban, a Nemzeti Szálló cukrászdájában, a Különlegességi cukrászdában vagy a Club presszóban. Részegen azonban soha nem látták, úgy tűnik, az alkoholt mértékkel fogyasztotta.

A jó ruhákat és a költséges életet azonban a fizetése csak ideig-óráig fedezte. Örökös pénzzavarában közeli és távoli ismerőseitől egyaránt kölcsönkért, végül arra vetemedett, hogy homoszexuális férfiak ismeretségét keresse azzal a céllal, hogy a legváratlanabb pillanatban – miután azok ajánlatot tettek neki – mint rendőr lépjen fel velük szemben, és hallgatásáért cserébe pénzt követelt, és az esetek többségében kapott is tőlük. Az 1878. évi V. törvénycikk, az ún. Csemegi-kódex 1962. június végéig volt hatályban, amely a „természet elleni fajtalanságot” büntette; ez jelenthetett pénzbüntetést vagy több havi elzárást, és együtt járt az érintett meghurcolásával, a rendőrség nyilvántartotta őket. Tehát a megszarolt emberek eleve fenyegetettségben éltek, és fizettek Lapusnyiknak, többen havi rendszerességgel. Mivel Magyarország nem volt jogállam, a sértetteknek nem volt kihez fordulniuk panasszal, de azt gondolom, ilyen körülmények között nem is mertek fellépni Lapusnyik ellen. A zsarolás ellen egyetlen

„lázas” történt, majd látni fogjuk, az a homoszexuális férfi merészkedett a rendőrségen bejelentést tenni, aki maga az állambiztonság ügynöke volt. Azt is le kell szögezni, hogy Lapusnyiknak nem tartozott feladatai közé semmilyen erkölcsrendészeti intézkedés, nyomozónak kiadva magát messze túllépett feladatkörén, visszaélt munkakörével.

Ilyen alkalmakkor soha nem a saját nevét használta, Horváth Lászlóként, Kovács Lászlóként, Orbán Lászlóként, Gerencsér Lászlóként mutatkozott be, és a legkülönbébb fedőfoglalkozásokat találta ki magának, volt például a Ganz-MÁVAG művezetője, a Középgépipari Minisztérium tisztviselője, de leggyakrabban a salgótarjáni focicsapat játékosának adta ki magát. A vizsgálat során fény derült drámai részletekre is. Az egyik híres fővárosi fürdő masszőrje, T. A. 1962. február letelején ismerkedett meg Lapusnyikkal az utcán, majd a rendőr felment a lakására is; az ott történekről a későbbi kihallgatása során a masszőr a következőket vallotta: *„Én úgy éreztem, ha már Lapusnyik feljött a lakásomra, talán benne is van valami hajlam, hogy fajtalanodjon, és ezért előbb a lábát, majd a kezét, haját simogattam, majd amikor a hímvesszőjét akartam megsimogatni, ő széttette a kezét, és azt mondta, hogy most már elég. Felugrott a székről és a kabátja zsebéből elővett egy igazolványt, amelyet előttem szétnyitva megmutatott úgy, hogy azt kezével félig eltakarta, és közölte, hogy ő belügyi tiszt... Közölte velem, hogy három hónapi elvonókúrára [talán inkább átnevelésre – P. M.] kell mennem, mivel Kádár elvtárs ezt elrendelte”* – lódtotta. Lapusnyik azzal fenyegette meg áldozatát, hogy neki hivatalból kötelessége bevinni őt a rendőrségre, mert ha nem teszi, elveszíti az állását, ám ez nem történhet meg, mert idős, beteg apja van, akinek eltartásáról gondoskodnia kell. Lapusnyik megkérdezte áldozatától, hogy mennyi a havi keresete, mire *„önkéntelenül eszembe jutott, hogy havi 200 forintot ajánlok fel beteg apja megsegítésére. Lapusnyik azt mondta, hogy ez vesztegetésnek számít, de elfogadja”* – vallotta a megszarolt.²⁹ Ez az áldozata teljesen Lapusnyik hatása alá került, mindenáron a kedvében igyekezett járni. Ha nem tudnánk, hogy Lapusnyik mennyire önző ember lett, azt mondhatnánk, barátokká váltak, fizette Lapusnyik taxi- és mulatozási számláit, főzött és mosott rá, virágokkal ültette be az erkélyládáját, amit maga készített, és örült, hogy Lapusnyik közelében lehet.

Egy másik esetben Lapusnyik egy kisiparos úri szabót próbált megszarolni homoszexualitása miatt, az eset 1961. augusztus 16-án délután történt. Orbán László néven mutatkozott be, úgy érkezett, mint egy üzletfél, aki ruhát szeretne csináltatni. A szabómestert arra próbálta rávenni, hogy ingyen készítse neki öltönyt, mert ha nem, akkor mint homoszexuális egyént, berendeli a rendőrségre, és betiltatja az iparát. Arról persze sejtelve sem volt, hogy az érintett a kémelhárítás „Lovas István” fedőnevű ügynöke, aki másnap jelentette a történeket a II/2-i alosztály illetékes munkatárásának. A zsarolójáról elég jó személyleírást adott, ennek ellenére el sem indult a vizsgálat. Ám a történet itt nem ért véget, a véletlenek összejátszása folytán Bécsben folytatódott 1962. május 10-én. A szabómester ezen a napon Bécsbe érkezett, ahol az ismerősei egy ávós tiszt szökésének hírével fogadták, majd meg is mutatták a fotóját az aznapi újságokban. Ő meglepődve ismert rá az őt zsaroló nyomozóra, és hazatérése után azonnal jelentette tartótisztjének, Császár Dezső rendőr főhadnagynak.³⁰

Olyan eset is előfordult még 1961 márciusában, hogy a Cúria utca sarkán álló nyilvános WC-ben egy neki felajánkozó férfival közölte, hogy előállítja a rendőrségre, mert neki ez kötelessége, különben pedig minden bevitt homoszexuális egyén után 1800 forintot kap. Viszont felajánlotta, hogy 300–400 forint ellenében eltekint a bekíséréstől. Mikor kiderült, hogy kiszemelt áldozatánál csak 20 forint van, akkor meglegedett annyival, hogy az fizetett neki egy feketét a Városház presszóban. Ez esetben Szabó századosként mutatkozott be.

G. N. azzal szólította meg Lapusnyikot a November 7-e téren, hogy szimpatikus neki, aki erre meghívta egy kávéra. A végén a Búsuló Juhász étteremben kötöttek ki, ahol megvacsoráztak, ittak, G. N. fizetett, ezután gyalog elindultak lefelé a Kelenhegyi úton,

mikor is G. N. ajánlatot tett Lapusnyiknak, de ő azt visszautasította. Majd taxit fogtak, G. N. kiszállt a November 7-e téren, de adott Lapusnyiknak 50 forintot, hogy abból fizesse ki a taxiszámlát. Amikor Gálik Jenő rendőr hadnagy, szintén a II/9-b alosztály figyelője, aki gyakran csatlakozott az éjszakai mulatozásokhoz, és tudott Lapusnyik viselt dolgairól, sőt volt, hogy segített neki a zsarolásban,³¹ egyszer megkérdezte tőle, „miért csinál ilyen undorító dolgokat?”, Lapusnyik arra állítólag azt válaszolta: „Miért ne vacsorázhatnék meg potyán? Úgy sincs pénzem.”³²

A Lapusnyik-ügyet vizsgáló bizottság számára egyértelműen kiderült, hogy Lapusnyik nem volt homoszexuális, de kénytelenek voltak feltenni a kérdést, hogy mégis miért csinálhatta ezeket a gaszágait és magát a tiltott határátlépést. Ma is nehéz megválaszolni, hogy Lapusnyik vajon miért hagyta el családját, hazáját. Talán kalandra vagy könnyebb életre vágyott? Úgy tűnik, igazán csak a pénz és a foci érdekelte. Esetleg abban reménykedett, hogy az általa átadott adatokért busásan megfizetnek a nyugati titkosszolgálatok? Netán abban bízott, hogy focistaként tud majd érvényesülni? Vagy éppen attól tartott, hogy az elbocsátásával kapcsolatos fegyelmi vizsgálat során napvilágra kerülnek a szolgálattal történő visszaélései? A vizsgálat során három dolog bebizonyosodott: Lapusnyikot nem szervezte be külföldi titkosszolgálat, nem a párizsi jégrevü táncosnője után szökött, és nem is azért dezertált, mert magába szállt volna, és a politikai rendőrségen történő szolgálatával morális indokok alapján ilyen drasztikus módon akart volna szakítani.

A Lapusnyik mulatozásaiban gyakran vele tartó két közvetlen kollégáját, Gálik Jenőt³³ és Marcinkech Ottó rendőr hadnagyot 1962 júliusában a hivatalból elbocsátották, az utóbbi személyi anyagában egy mondatot találhatunk, amely az elbocsátás okára utal: „A BM-ből való leszerelése erkölcsi téren mutakozó hiányosságok miatt történt, nős ember létére több nővel tartott fenn kapcsolatot.”³⁴

Lapusnyik osztályára különben nagyon rájárt a rúd ez idő tájt, 1961 decemberében az osztály több beosztottját fegyelmissel elbocsátották – Lapusnyik ügyétől függetlenül, köztük Lapusnyik közvetlen feletteseit: Fejér Zoltán rendőr századost,³⁵ a II/9-b alosztály helyettes vezetőjét, és Gacsályi Imre rendőr főhadnagyot – a Katonai Ügyészség mindkettőjüket le is tartóztatta –, illetve két munkatársát, Gergely György rendőr alhadnagyot és Lökös László rendőr hadnagyot.³⁶ Fejér Zoltánt a budapesti Katonai Bíróság 008/1962. sz. ügyben 2 rendbeli felbujtással elkövetett lopásért és 9 rendbeli orgazdaság büntette miatt egy év börtönbüntetésre ítélte.³⁷ Fejér ellen vádpontként fogalmazták meg, hogy „tudomással bírt arról, hogy az alosztály egyes beosztottai a szakmai feladatok végzése közben a fentiekhez hasonló bűncselekményeket követtek el. Bár kötelessége lett volna az elkövetett bűncselekményekért beosztottait felelősségre vonni, a további bűncselekményeket megakadályozni, ezt nem tette, sőt esetenként maga is részesévé vált azok elkövetésének.”³⁸ Az egységénél uralkodó erkölcsi állapotokat jellemzi, hogy megfigyelések során a megfigyelt személyektől elloptott holmikat a munkatársak egymás között pénzért értékesítették, csereberélték.³⁹ Gacsályi Imre anyagából csak azt tudjuk megállapítani, hogy 1961. november 18-án a Katonai Főügyészség letartóztatta, december 1-jén pedig a BM-ből fegyelmissel elbocsátották.⁴⁰ Gergely György rendőr alhadnagyot azért küldték el a belügyből 1961 decemberében, mert a munkája során megfigyelés alatt tartott külföldi személyek gépkocsijáról több esetben leszerelt és eltulajdonított dolgokat: ködlámpát, tolatólámpát, dísztárcsákat, díszzászlót, és ezekkel üzletelt.⁴¹ A Fejér-ügyben, mint csencselőnek, Lökös Lászlónak is előfordul a neve, de személyi anyagából nem derül ki pontosan, hogy miért bocsátották el 1961. december 1-jén.⁴²

Mi történt Lapusnyikkal Ausztriában

A május 10-i osztrák lapok⁴³ világgá kürtölték, hogy Lapusnyik Ausztriába szökött, ahol politikai menedékjogot kért. Szintén a sajtóból tudjuk meg annak részleteit is, hogy mi történt Lapusnyikkal Ausztriában a tiltott határátlépése és a halála közti időben. A

disszidens a nickelsdorfi csendőrőrsön belügyi igazolványával igazolta magát, innen előbb Eisenstadtba, a burgenlandi biztonsági igazgatóságra, majd még azon a délután Bécsbe kísérték. Nem engedték szabadon, védőőrizet alá helyezték a rendőrségi fogháznak (Rossauer Lände) abban a szárnyában, amelyet „tranzitállomásnak” neveztek, ahol azokat őrizték, akiket a Bécsi Szövetségi Rendőr-igazgatóság felügyelete alatt álló területen fogtak el, de még nem dőlt el a sorsuk. Lapusnyikot az osztrák biztonsági szervek folyamatosan kihallgatták, és rendkívüli jelentőséget tulajdonítottak a tőle beszerezhető információknak. A kihallgatásokra a fogházból naponta a Park Ringen keresztül kísérték a rendőr-igazgatóságra, kora reggel oda, este pedig vissza. A rendőr-igazgatóságon külön étkezésben részesült, kívánságait igyekeztek teljesíteni. Gyakran süteményt hozattak számára a közeli cukrászdából. A sajtó szerint Lapusnyik kifejezetten beszédes volt. Vallomásának ellenőrzésére ráállították az osztrák politikai rendőrség szinte teljes hivatalnoki karát.

A rendőrségi fogház volt az a hely, ahol Lapusnyik június 2-án, egy szombati napon rosszul lett, az általános rosszullét mellett maró torokfájásra panaszkodott. Ekkor átszállították a Bécsi Közkórház (Wiener Allgemeines Krankenhaus) sebészetének zárt osztályára. A betegszobában két rendőr őrizte, a szobában rajta kívül egy köztörvényes bűnöző is feküdt. A gégészeken kívül megvizsgálta egy sor specialista, de az orvosok nem látták úgy, hogy életveszélyben volna. Maga Lapusnyik azt hajtogatta, hogy őt a fogházban kapott főzelékkel megmérgezték, de erre utaló nyomot nem találtak. Állapota rohamosan romlott, vasárnap este tolmácsot kért, de hétfőn hajnalra bőrének színe hirtelen megváltozott, és mire a tolmács odaért, már meghalt. Halála előtt annyit sikerült még tennie, hogy felírta egy papírra: mossák ki a gyomrát. Még aznap felboncolták, de nem találtak arra utaló jelet vagy bizonyítékot, hogy idegen beavatkozás következtében vesztette el az életét. A boncorvosok megvizsgálták a gyomor tartalmát és más belső szerveket is, hogy nem bukkannak-e mérgezésre utaló nyomokra. A szíven, a tüdön, a májon és a mandulákon észleltek elváltozásokat; végül megállapították, hogy Lapusnyik halálát agyvérzés okozta. Hozzá tették, hogy bár jó fizikai állapotban volt, az átélt izgalmak, a szökés, a fogság, valamint a folyamatos kihallgatás okozhatták a tragikus véget. A sajtóban megkérdőjelezték ezt az állítást, és nyíltan felvetették a gyilkosság lehetőségét. Találgatták, hogy vajon gázpisztoly vagy valami titkos bakterológiai fegyver végzett-e a fiatal magyarral. Halálát összefüggésbe hozták azzal az állítólagos hírral, hogy a sajtóértesülések szerint Lapusnyikot – halála hetében – az amerikai titkosszolgálat készült elszállítani az Amerikai Egyesült Államokba, hogy a CIC (Counter Intelligence Corps) is kihallgassa.⁴⁴

Az Osztrák Parlament 1962. június 14-i ülésén is szóba került a Lapusnyik-ügy. Emil van Tongel képviselő kérdéssel fordult Josef Afritsch belügyminiszterhez Lapusnyik osztrák fogságban bekövetkezett halálával kapcsolatban. Többek között felvetette, ki a felelős azért, hogy Lapusnyikról Ausztriába történő érkezése után három nappal már olyan hírek terjedtek el, hogy magával hozta Kádár titkosügynökeinek névsorát és a kelet-európai titkosszolgálatok felépítését. Ezáltal figyelmeztették az érintetteket, akik elhagyhatták Ausztriát.⁴⁵

Ám nemcsak az osztrák, hanem a német, az angol és az amerikai sajtóban is címlapon szerepelt a Lapusnyik-ügy,⁴⁶ de a természetes halál lehetőségét szinte mindenhol elvetették. A gyilkosság tényét egy volt magyar diplomáciai fedésben (a londoni magyar követség másodtitkáráként) szolgáló hírszerző tiszt, Szabó László, a III/I. Csoportfőnökség volt beosztottja 1966-ban erősítette meg. Szabó 1965. október 16-án eltűnt szolgálati helyéről, hamarosan kiderült, hogy az Amerikai Egyesült Államok kormányához folyamodott politikai menedékjogért. Szabót 1966. március 17-én meghallgatta az USA Képviselőháza Hadügyi Bizottságának CIA Albizottsága. A meghallgatás során arról is beszélt, hogy 1964 októberében feljebbvalójától azt a feladatot kapta: vizsgálja felül annak a K-lakásnak a dossziéját, amelyben Lapusnyik egykor lakott. Ekkor ismerkedett meg részletesen Lapusnyik ügyével, de hozzátette, hogy a munkához nem használhatta Lapusnyik teljes vizsgálati anyagát,⁴⁷ ugyanis az

ügy szigorúan titkos volt, mert Lapusnyikot „a bécsi börtönben a cseh hírszerző szolgálat mérgezte meg”.⁴⁸ Ugyancsak ezt erősíti meg a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági Osztálya által 1981. május 6-án kiadott Napi Operatív Információs Jelentés mellett található – egy nappal korábbi – feljegyzés, amely arról szól, hogy a *Kurier* 1981. május 1-jei száma egyoldalas fényképpel illusztrált cikkben foglalkozik Lapusnyik Béla „rejtélyes” halálával, és itt közölték először, hogy Lapusnyik gyilkosa a csehszlovák titkosszolgálat hetes számú ügynöke volt.⁴⁹

Lapusnyik titokzatos halála mind a mai napig foglalkoztatja a sajtót, a közvéleményt és a kutatókat. Borisz Volodarszkij, a KGB egykori tisztje 2010-ben megjelent könyvében⁵⁰ azt állítja, hogy Lapusnyikot egy szovjet speciális laboratóriumban előállított folyékony DMS (dimetil-szulfát) nevű méreggel gyilkolták meg, amely mire a halál bekövetkezik, el is párolog a szervezetből; ezért nem tudták megállapítani az osztrák törvényszéki orvos szakértők a mérgezés tényét. Lapusnyik maradványait azóta sem vizsgálták újra.

Radek Schovánek, a prágai Totalitárius Rendszereket Tanulmányozó Intézet tudományos kutatója megerősítette,⁵¹ hogy Lapusnyik halálában közreműködött a szocialista Csehszlovák Állambiztonsági Hivatal (ŠtB) egyik legfontosabb nyugati, „Szegymicska” fedőnevű szakképzett kémelhárító ügynöke, aki a hatvanas években az osztrák Belügyminisztérium magas beosztású tisztjeként kulcsfontosságú információkhoz jutott.⁵² Ám az bizonyos, hogy „Szegymicska” az akciót nem a csehszlovák és a magyar titkosszolgálatok közötti tárgyalás eredményeként szervezte meg. A két szerv ugyan kapcsolatban állt egymással, de a viszony sokkal bürokratikusabb volt annál, mint hogy ilyen rövid idő alatt eldöntsenek és megszervezzenek egy „láthatatlan” gyilkosságot.

Viszont a KGB már Lapusnyik szökésének napján értesülhetett az ügyről, hiszen Jámbor József rendőr alezredes, osztályvezető 1962. május 9-i jelentését nemcsak Galambos József rendőr vezérőrnagy belügyminiszter-helyettes kapta meg, hanem egy Turko nevű „tanácsadó elvtárs” is. Lapusnyik meggyilkolásáról a döntést a KGB legfelső szintjén hozhatták, és a bécsi szovjet követség egyik fedésben lévő alkalmazottja kellett hogy átadja a parancsot és a mérgező anyagot „Szegymicskának”. Talán még az ŠtB-t is kihagyták belőle. A KGB alighanem túlbecsülte ezt az ügyet és magát Lapusnyikot. Lapusnyik a magyar politikai rendőrségnek a hierarchiában az egyik legalacsonyabb beosztású munkatársaként, aki ráadásul egy segédoperatív szerv állományában volt, aligha rendelkezhetett olyan információkkal, amelyeket a nyugati hírszerző szervek ne tudhattak volna az általuk többnyire csak ÁVH-ként emlegetett magyar titkosszolgálatról. Ne feledjük, még közel van 1956, és a forradalom alatti és utáni menekültektől – köztük vannak egykori ÁVH-sok, de még a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökségének (MNVK/2) fedett állományú tisztje is – kapott információk nagy része még aktuális volt. A Lapusnyik-ügyben a KGB verébre lőtt ágyúval.⁵³

Az MSZMP PB 1962. június 19-i ülésén Biszku Béla szóbeli javaslata alapján a politikai bizottság helyeselte, hogy Lapusnyik Béla családjával a Külügyminisztérium megfelelő osztályának munkatársa tartson kapcsolatot, és legyen segítségükre.⁵⁴ A családnak azonban nem volt pénze a holttest hazaszállítására, így Lapusnyik Bélát – a bécsi *Kurier* 1962. június 27-i száma szerint – az osztrák Belügyminisztérium a nyilvánosság teljes kizárásával temette el. Bécs központi temetőjében már a temetés előtt órákkal megjelent a szövetségi rendőrség öt embere: közülük egy a sírgödörnél, a másik négy pedig a III-as kápolnánál állt őrt. A temetés nagyon puritán volt: egyszerű koporsó, se koszorú, se virágok, se gyászolók. A temetési menet élén egy férfi vitte a keresztet, utána következett a pap, majd négy férfi a koporsóval. A menetet az osztrák szövetségi rendőrség négy civil ruhában megjelent embere zárta. Az volt a feladatuk, hogy megakadályozzanak minden esetleges rendbontást. A temetés negyedosztályú volt, a rövid szertartást egy magyar pap tartotta német nyelven.

Lapusnyik Béla lakásában talált ruháit és személyi tárgyait 1963. szeptember 13-án a BM III/V-1. Osztályának (vagyis az utódszervnek) a munkatársai adták át András bátyjának – közte tíz inget, tíz nyakkendőt és tizenhárom zsebkendőt.⁵⁵

Már a Belügyminisztérium 1962. augusztusi átszervezése után, a BM III/II. Csoportfőnökség által a III/I. Csoportfőnökség számára 1964. december 16-án készített átiratból kitűnik, hogy a Lapusnyik-ügy vizsgálata során sosem derült ki pontosan, hogy Lapusnyik milyen adatokat szolgáltatott ki a BM személyi állományáról, azt viszont fel tudták mérni, hogy az egykori II/3., vagyis a Hírszerző Osztály mely ügyeiről szolgáltatott ki adatokat.⁵⁶ De hogy valójában vitt-e magával névsorokat, és miről tett vallomást az osztrák hatóságok előtt, az majd csak akkor válhat nyilvánossá, ha az érintett dokumentumok átkerülnek az osztrák levéltárakba, és kutathatóvá válnak.

Lapusnyik Béla előljárói közül Dobróka János rendőr alezredes, aki a II/9. Osztályt 1957 májusától közel négy éven keresztül vezette, 1984-es nyugdíjba vonulásáig szolgált előbb a hírszerzésnél, majd a kémelhárításnál. Az őt néhány hónapra követő megbízott osztályvezetőt, Beszédes Károly rendőr alezredest 1962. június 1-jén leszerelték, de pár év múlva visszatért, és 1986-ban a Belügyminisztérium III/II-12. Osztályának vezetőjeként vonult nyugállományba. Jámbor József rendőr alezredest, a Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztály 1961 októberében kinevezett vezetőjét 1962. augusztus 15-i hatállyal szerelték le, és a polgári életben helyezték el.⁵⁷ Fejes István rendőr őrnagyot, a II/9-b alosztály 1957. június és 1961. február közötti vezetőjét a belügyminiszter 1963. április 15-i hatállyal sorosan előléptette rendőr alezredesté a III/V. (Operatív Technikai Csoportfőnökség) 1. Osztály T-állományában.⁵⁸ A politikai rendőrségen 1946-tól szolgáló Jávor Miklós rendőr alezredest, a II/9-b alosztály 1961. február és 1962. augusztus közötti vezetőjét 1962. augusztus 15-i hatállyal leszerelték a Belügyminisztériumból. Lapusnyikot a Belügyminisztériumba ajánló Jamrich József rendőr alezredes továbbra is maradt a hírszerzés területén: 1963. augusztus 1-jén a III/I-2. Osztály e alosztályára került.⁵⁹ A távozni kényszerülő vezetők közül valószínűleg mindegyikőjük karrierjében hozzájárult a töréshez a Lapusnyik-ügy.

Lapusnyiknak a halála után, 1962. július 7-én „Lantos” fedőnéven nyitott személyi dossziéját 1972. április 21-én zárta le a BM III/II-8-a alosztálya.⁶⁰

¹ Lapusnyik szökéséről lásd Palasik, 2011.

² ÁBTL 2.8.1. 3322. 5.

³ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 339/5.

⁴ ÁBTL 2.8.1. 3322. 7.

⁵ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 339/6.

⁶ Uo. Virág Béla határőr alhadnagy jelentése, 1962. május 9. 36.

⁷ ÁBTL 2.8.1. 3322. 3.

⁸ Uo. 15.

⁹ ÁBTL 3.1.7. T-9281. Jámbor József rendőr alezredes és Hazai Jenő rendőr ezredes jelentése, 1962. május 11. 108–112.

¹⁰ Uo. Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 125–126.

¹¹ Uo. Király István rendőr őrnagy fegyelmi főelőadó jegyezte meghallgatási jegyzőkönyv Gálik Jenő rendőr hadnagy meghallgatásáról, 1962. május 9. 105–106.

¹² Uo. Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 131–132.

¹³ Uo. 35.

¹⁴ Uo. Jámbor József rendőr alezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 9-én. 47–48.

¹⁵ Uo. Jámbor József rendőr alezredes és Hazai Jenő rendőr ezredes jelentése, 1962. május 11. 110.

¹⁶ Uo. Igaz Andor rendőr őrnagy jelentése, 1962. május 11. 39–42.

¹⁷ ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0017/1962. számú parancsa, 1962. május 24.

¹⁸ ÁBTL 1.6. BM II/3. Osztály. 7. d. 63/A-856/62. és 63/B-2599/62.

¹⁹ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 33.

- ²⁰ Papp, 2013: 242. Papp figyelmeztet a rossz fordításra, és a lefigyelés helyett javasolja a figyelés szó használatát.
- ²¹ Uo. 242–244.
- ²² ÁBTL 4.1. A-3049. Jámbor Árpád rendőr alezredes, megbízott osztályvezető jelentése, 1962. június 13. 99.
- ²³ Uo. Budai József: A külső figyelés módszerei. D. n.
- ²⁴ Uo. Galambos József miniszterhelyettes feljegyzése Lapusnyik Béla volt rendőr őrmester hazaárulásáról, d. n. 115–116.; Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 133.
- ²⁵ ÁBTL 3.1.7. T-9281. Nagy Mihály rendőr főhadnagy jelentése, 1962. május 14. 155.
- ²⁶ Uo. V. A. Ferenci Lajos rendőr főhadnagy által lejegyzett önvallomása, 1962. június 6.
- ²⁷ Uo. Galambos József miniszterhelyettes feljegyzése Lapusnyik Béla volt rendőr őrmester hazaárulásáról, d. n. 114. ÁBTL 3.1.7. T-9281. Pereg Imre rendőr százados jelentése, 1962. május 14. 148.
- ²⁸ ÁBTL 3.1.7. T-9281. Fejér Zoltán vallomása Lapusnyik Béláról, d. n. 286.
- ²⁹ Uo. Feljegyzés T. F. kihallgatásáról, 1962. május 17. 172–173.; Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 127.
- ³⁰ Uo. Jelentés, 1962. július 9. 296–297.; Jelentés, 1962. június 14. 298–300.
- ³¹ Uo. Lapusnyik Gálival közösen zsarolta meg B. J. magánétkezde-tulajdonost, Lapusnyik géppel írt feljelentéssel zsarolta a férfit homoszexualitásával, kapott is 300 forintot, Gálik pedig pár nappal később megjelent mint rendőrtiszt, aki 1500 forintért elsimítja az ügyet. Ferenci Lajos rendőr főhadnagy jelentése, 1962. június 7. Gálikot az ügygel kapcsolatban 1962. május 25-én le is tartóztatták.
- ³² ÁBTL 3.1.7. T-9281. Gálik Jenő önvallomása, 1962. június 8. 311.
- ³³ ÁBTL 2.8.1. 1596. Gálik Jenő személyi gyűjtője. Személyi anyagában az elbocsátás oka nincs megjelölve, csupán, hogy fegyelmi eljárás alapján kellett elhagynia a BM II/9-es Osztályt, de abban bizonyosan a Lapusnyikkal közösen elkövetett zsarolás játszott központi szerepet.
- ³⁴ ÁBTL 2.8.1. 3554. Marcinkech Ottó személyi gyűjtője.
- ³⁵ ÁBTL 2.8.2.5. 5202. Fejér Zoltán pénzügyi gyűjtője; ÁBTL 2.8.1. 1361. Fejér Zoltán személyi gyűjtője.
- ³⁶ ÁBTL 3.1.7. T-9281. Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 140.
- ³⁷ ÁBTL 2.8.1. 1361.
- ³⁸ Uo. Jelentés, 1961. december 22.
- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ ÁBTL 2.8.2.5. 5212. Gacsályi Imre pénzügyi gyűjtője.
- ⁴¹ ÁBTL 2.8.1. 1634. Gergely György személyi gyűjtője. Jelentés, 1961. november 14.
- ⁴² ÁBTL 2.8.2.5. 5054. Lökös László pénzügyi gyűjtője.
- ⁴³ *Kurier*, 1962. május 10.; *Express*, 1962. május 10.; *Arbeiter Zeitung*, 1962. május 10.; *Die Presse*, 1962. május 10. Ugyanígy reagált a sajtó Lapusnyik halálhírére is: *Kurier*, 1962. június 5., 6.; *Express*, 1962. június 6., 14.; *Volksstimme*, 1962. június 6.; *Die Presse*, 1962. június 5., 6., 7.
- ⁴⁴ Ezt az amerikaiak is megerősítették. Volodarsky, 2010: 118.
- ⁴⁵ A belügyminiszter a sajtószabadságra hivatkozva elutasította azt, hogy biztonságpolitikai kérdések miatt korlátozzák a sajtót, még ha álhíreket terjeszt is. *Volksstimme*, 1962. június 14.
- ⁴⁶ *Reuters News Services*, 1962. június 5., 13.; *New York Times*, 1962. június 5., 8., 10., 14.; *Washington Post*, 1962. június 14. A magyar közvélemény a *Népszabadság* 1962. június 17-i számából kapott hírt a történetéről.
- ⁴⁷ ÁBTL 3.2.9 R-8-015/4. Az „Oxford” fedőnevű dossziében valóban ott van a Lapusnyik-dosszié megtekintésének engedélyezése körüli levelezés.
- ⁴⁸ *Statement*, 1966: 5349–5351.
- ⁴⁹ ÁBTL III/I-86-95/5.
- ⁵⁰ Volodarsky, 2010: 122.
- ⁵¹ *Mladá Fronta Dnes*, 2010.
- ⁵² Az ORF televízió 2010 nyarán készült dokumentumfilmje szerint a fedőnév mögött Alfred Petrovič, egy Bécsben élő, akkor 89 éves férfi rejtőzik. ORF, 2010. Elképzelhető, hogy Alfred Petrovič esetleg kettős ügynök volt, iratai máig nincsenek az 1990 előtti állambiztonsági iratokat őrző levéltárban (Archiv bezpečnostních Složek).
- ⁵³ Ha a Lapusnyik-ügyet összehasonlítjuk az ún. Conrad-üggyel, láthatjuk az információk súlya közötti különbséget. A Conrad-ügyben szintén egy őrmester (Clyde Lee Conrad) a főszereplő, csak éppen a GRU-nak, a szovjet katonai hírszerzésnek kémkedett 1974 és 1988 között (bár közvetlen kapcsolatot a Magyar Néphadsereggel tartott), amerikai volt, aki Európában állomásozva hadtestével, a titkos anyagokat kezelő irodán teljesített szolgálatot, és szigorúan titkos dokumentumok – közte NATO-dokumentumok – átadására vállalkozott pénzért cserébe. Lásd Belovai, 1998: 214–333.; Conrad, d. n.
- ⁵⁴ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 268. ő. e.
- ⁵⁵ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 343.
- ⁵⁶ Uo. 408–414.

⁵⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00184/1962. számú parancsa, 1962. augusztus 17.

⁵⁸ Vagyis a környezettanulmányozás és a figyelés területén maradt változatlanul. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0052/1963. számú parancsa, 1963. március 22.

⁵⁹ ÁBTL 2.8.2.1. 66. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai.

⁶⁰ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 413.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.6.	BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai
2.8.1.	Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
	1361 Fejér Zoltán személyi gyűjtője
	1596 Gálik Jenő személyi gyűjtője
	1634 Gergely György személyi gyűjtője
	3322 Lapusnyik Béla személyi gyűjtője
2.8.2.1.	BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai
	66 Jamrich József személyi gyűjtője
2.8.2.5.	BM III/V. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai
	5054 Lökös László pénzügyi gyűjtője
	5202 Fejér Zoltán pénzügyi gyűjtője
	5212 Gacsályi Imre pénzügyi gyűjtője
2.8.2.6.	BM III. Főcsoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak együtt kezelt iratai
3.1.7.	Titkos-dossziék (T-dossziék)
	T-9281 „Lantos” fedőnevű személyi dosszié
3.2.9.	Rendkívüli események dossziéi (R-8-dossziék, R-dossziék, RD-dossziék)
	R-8-015/4. „Oxford”

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
(A-anyag)

A-3049

Budai József r. szds.: A külső
figyelés módszerei. BM
Tanulmányi és Módszertani
Osztály

4.2. Parancsgyűjtemény

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Szervei,
1945–2004

5. cs. Politikai (Intéző) Bizottság, 1956–1989

Sajtó

Arbeiter Zeitung, 1962. május 10.

Die Presse, 1962. május 10.

Die Presse, 1962. június 5.

Die Presse, 1962. június 6.

Die Presse, 1962. június 7.

Express, 1962. május 10.

Express, 1962. június 6.

Express, 1962. június 14.

Kurier, 1962. május 10.

Kurier, 1962. június 5.

Kurier, 1962. június 6.

New York Times, 1962. június 5.

New York Times, 1962. június 8.

New York Times, 1962. június 10.

New York Times, 1962. június 14.

Népszabadság, 1962. június 17.

Reuters News Services, 1962. június 5.

Reuters News Services, 1962. június 13.

Volksstimme, 1962. június 6.

Volksstimme, 1962. június 14.

Washington Post, 1962. június 14.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Conrad, d. n.

Clyde Conrad. <http://spymuseum.com/clyde-conrad/> (utolsó letöltés: 2015. június 30.).

Mladá Fronta Dnes, 2010

Mladá Fronta Dnes, 2010. október 4. http://zpravy.idnes.cz/stb-vrazdila-jedem-spion-poodhalil-v-knize-atentat-rizeny-z-prahy-p9b-/domaci.asp?c=A101003_192122_domaci_jan (utolsó letöltés: 2010. november 26.).

ORF, 2010

ORF, 2010. október 4. 21.05, *Report*.

Hivatkozott irodalom

Belovai, 1998

Belovai István: *Fedőneve: Scorpion*. Budapest, a szerző magánkiadása.

Palasik, 2011

Egy belügyi tiszthelyettes disszidálása és titokzatos halála. Lapusnyik Béla tragédiája. In *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére*. Szerkesztette: Baráth Magdolna, Bánkúti Gábor és Rainer M. János. Budapest, L'Harmattan. 79–91.

Papp, 2013

Papp István: A BM II/9. (Környezettanulmányozó és Figyelő) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó.

Statement, 1966

Statement of Laszlo Szabo in Hearing before the CIA Subcommittee of the Committee on Armed Services of the House of Representatives Eighty-ninth

Congress Second Session, 1966. március 17. Washington, US Government Printing Office. 5349–5351.

Volodarsky, 2010

Boris Volodarsky: *The KGB's Poison Factory. From Lenin to Litvinenko.* Barnsley, South Yorkshire és Minneapolis, Zenith Press.